

VLADIMIR HUZJAN
Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu
vhuzjan@hazu.hr

Primljeno: 03. 04. 2012.
Prihvaćeno: 17. 10. 2012.

VARAŽDIN U ZADNJIM MJESECIMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I PRVIM NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

U ovome članku autor prikazuje društveno – politička zbivanja u gradu Varaždinu od početka do druge polovice 1941. godine koja govore o dramatičnom prijelazu iz političkog sustava Kraljevine Jugoslavije u Nezavisnu Državu Hrvatsku. Opisana zbivanja do sada nisu povezana u jednu cjelinu.

UVOD

U ovome članku prikazat će se političko - kulturno – društvena zbivanja na području grada Varaždina u zadnjim mjesecima postojanja Kraljevine Jugoslavije (dalje Jugoslavija) i prvim Nezavisne Države Hrvatske (dalje NDH). Za glavnu vremensku odrednicu uzet je travanj 1941. kada su se u Varaždinu dogodile dramatične društvene promjene. No, s obzirom da su društvena zbivanja ipak dugotrajni procesi, nemoguće je ne osvrnuti se na razdoblje nekoliko mjeseci prije i poslije travnja 1941., stoga je u ovom članku predstavljen širi opis događaja.

Istraživanja su rađena na nekoliko mjesta: u Državnom arhivu Varaždin, u Hrvatskom povijesnom muzeju, Gradskom muzeju Varaždin, Arhivu Muzeja narodne osloboditve Maribor, zatim Arhivu srpske pravoslavne crkve u Varaždinu, proučena je objavljena literatura i suvremeni tisak, a članovi Varaždinskog kluba kolekcionara pomogli su davanjem na uvid raznih predmeta iz tog razdoblja. Treba reći kako se o ovoj temi do sada nije detaljnije znanstveno raspravljalo. Postoje publikacije i stručni radovi koji obuhvaćaju razdoblje do ili od travnja 1941. godine, ali radova koji povezuju zbivanja od npr. siječnja do srpnja 1941. za područje Varaždina nema.¹

---

¹ Ovdje svakako valja izdvojiti dvije publikacije: "Sjeverozapadna Hrvatska u narodno oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji", Varaždin, 1976. i "Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 – 1945, knjiga I (ožujak – prosinac 1941.), Zagreb, 1981.

VARAŽDIN OD NOVE GODINE DO 10. TRAVNJA 1941. GODINE

Jedan od prvih izvora koji je pregledan za ovo poglavlje su zapisnici varaždinskog gradskog poglavarstva zvani *Skupštinski zapisnici iz 1941. godine*.² U toj knjizi, u koju su uvezani spomenuti zapisnici, prvo je sačuvana zabilješka o sjednici gradskog vijeća od 19. veljače 1941.,³ a nakon toga slijedi zapis o tzv. gremijalnoj sjednici od 7. studenoga 1941. godine.⁴ Naime, zapisa o sjednicama varaždinskog gradskog vijeća od kraja veljače do početka travnja, ako su uopće održane, nema. Prvi zapis nakon uspostave NDH počinje tek u studenome 1941., dakle devet mjeseci kasnije.

Prije napada njemačke vojske na Jugoslaviju početkom travnja, život u Varaždinu odvijao se normalnim svakodnevnim tokom.⁵ Na spomenutoj sjednici Gradskog vijeća u veljači rasprave su bile gotovo uobičajene i nisu odstupale od prosjeka – primanje pojedinaca u varaždinsku zavičajnost, odobravanje ili odbacivanje molbi za povećanje mjesečnih naknada siromašnih, primanje u ubožnicu, dozvole za održavanje manifestacija ili korištenja gradskih objekata, zatim financijski planovi, porezne obveze i slično. Ipak, s te sjednice valja izdvojiti dvije teme. Prva se odnosila na izgradnju varaždinske kanalizacije u radničkom naselju, a druga na otkup vojarni. Što se tiče gradske kanalizacije, projekt je tada bio u izradi i čekalo se konačno rješenje koje će biti prihvaćeno u ljeto 1941. godine. Grad je 21. lipnja 1941. uputio molbu Hrvatskom ustaškom stožeru za novčanu pomoć koja je i odobrena – predano je 1,5 milijuna dinara za izgradnju cesta i

² Državni arhiv u Varaždinu, *Skupštinski zapisnici* (dalje DAVŽ SZ) 1941.

³ U svibnju 1940. gradskim načelnikom imenovan je Mirko Vučković koji je u jesen iste godine dao ostavku. Njega je zamijenio Ljudevit Ban (HSS) koji će na toj funkciji ostati do 30. travnja 1941. kada je i on dao ostavku. Slijedi popis 16 gradskih zastupnika sa sjednice održane 19. veljače (abecednim redom): Mijo Cepanec, Franjo Galinec, ing. Vladimir Heraković, Dragutin Herceg, Viktor Kanovnik, Nikola Kesegi, Antun Kramar, Tomislav Košić, dr. Vjekoslav (Slavko) Medvedović, mr. ph. Božidar Ornik, Stjepan Popović, Mihajl Rabadžija, Dragutin Supanc, Josip Štajcer, Stjepan Težak, Zvonimir Zubanjek. Isto, str. 19.

⁴ Gremij se radno tijelo koje odlučuje, odnosno oni koji su najvažniji u donošenju konačnih odluka u upravljanju. "GRÊMJIJ", Vladimir ANIĆ, Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi*, Novi liber, 1999. str. 496.

⁵ O zbivanjima u Jugoslaviji neposredno prije i za vrijeme II. svjetskog rata više vidi u: Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942., Ferdo ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, knjiga I, Zagreb, 1961., Ljubo BOBAN, *Maček i politika HSS*, Liber, Zagreb, 1974., Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1988., Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, II. dio, August Cesarec Zagreb, Zagreb, 1989., Svetozar PRIBIČEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb, 1992., Trpimir MACAN, *Povijest Hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Školska knjiga, Zagreb, 1992., Hrvoje MATKOVIĆ, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1993., Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918. - 1991.)*, *Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998., Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003., Slavko GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, Novi liber, Zagreb, 2007. i drugo.

kanalizacije u novom radničkom naselju te 500.000 dinara za dogradnju postojeće kanalizacije.⁶ Što se pak vojarni tiče, *Štab Savske divizijske oblasti* poslao je dopis Gradu 14. siječnja da Ministarstvo vojske i mornarice želi otkupiti gradske vojarnje: *Vojarnu Zrinski*, *Vojarnu Kraljević Tomislav* i *Vojarnu Vojvoda Putnik* te moli izradu procjene vrijednosti tih objekata.⁷ Ministarstvo je zatražilo podatke o troškovima izgradnje tih objekata, želi znati ima li još kakvih dugovanja, koliko košta održavanje i slično. Naglašava da Grad, ako ne dokumentira spomenute podatke, mora prihvatiti ponudu procijenjene vrijednosti od 864.003,10 dinara koliko je izračunala komisija Ministarstva 8. listopada 1937. godine.⁸ Gradsko poglavarstvo odbilo je tu ponudu jer je smatralo da spomenuti objekti vrijede neusporedivo više - čak 10 milijuna dinara te da bi sve suprotne odluke, u slučaju prodaje, značile oduzimanje Gradske imovine.

Zbog gospodarske krize početkom 1941., život je u Varaždinu bio financijski težak jer su povećane trošarine na prodaju alkoholnih pića, mesa, sira, mlijeka, žitarica te drugih proizvoda i usluga, a neke cijene su porasle i do 200 posto. Stoga su gradski činovnici i namještenici zatražili od Grada povećanje plaća, što im je i odobreno.⁹ Zbog nemogućnosti otplate dugovanja, zaredale su se javne dražbe, a zbog raskida kolektivnog ugovora nastao je spor između Industrijske kovnice Valtera Sorlinija i njegovih 70-ak radnika učlanjenih u Hrvatski radnički savez.¹⁰ Sukoba s radnicima je bilo i ranije - krajem prosinca 1940. zabranjeno je djelovanje sindikata, pa su u siječnju 1941. održane demonstracije protiv te odluke.¹¹ Već 1. ožujka s radom je započela *Ekspozitura Javne burze u Varaždinu* u koju su spadali *srezovi* Varaždin, Čakovec, Novi Marof, Prelog, Ivanec i Ludbreg s ciljem pomaganja radnicima u pronalaženju novog zaposlenja.¹² Protiv prostitucije u gradu planiralo se uvesti "(...) stalni nadzor na šetalištu i prema groblju, jer i tamo ima ponašanja, koje je upravo sablažnjivo."¹³ U gradu je od 1934. postojao *Odbor za zimsku pomoć* koji je dijelio potporu u novcu i hranu u dvjema javnim kuhinjama. Tijekom ožujka podijeljeno je 750 obroka i *doza* mlijeka za djecu do

---

⁶ DAVŽ, SZ 1941., str. 83, 118.

⁷ Vojarne su bile na sljedećim mjestima: *Zrinski* u zgradi današnje Glazbene škole, *Kraljević Tomislav* (prvo se zvala *Kasarna Vojvode Mišića*) u Optujskoj ulici, dok za *Vojvode Putnika* postoje dvije opcije - ili na prostoru današnjeg Varaždinskog veleučilišta ili Studentskog doma. DAVŽ, Zbirka karata i zemljovida, 545, 071, GVŽ (89 x 65 cm).

⁸ DAVŽ, SZ 1941., str. 20. U potpisu dopisa bio je *komandant divizijski djeneral Marić*.

⁹ DAVŽ, Redovni spisi Gradskog poglavarstva Varaždin (dalje DAVŽ, RS GPV) za 1941., kut. br. 4, br. 2454.

¹⁰ Novi kolektivni ugovor potpisan je 26. veljače. Isto, br. 2325, 2326.

¹¹ Josip HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, Globus, Zagreb, 1984., str. 42, 50.

¹² DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. br. 6, br. 3491.

¹³ "Suzbijanje prostitucije", *Varaždinske Novosti*, 20. ožujka 1941., br. 590, str. 3.

šest godina starosti, kao i 650 kubičnih metara drva, razne odjeće i obuće.¹⁴ *Crkveno pjevačko društvo sv. Nikola u Varaždinu* poslalo je Gradu molbu 11. veljače za pomoć u umnožavanju notnih papira za potrebe svečane proslave 1.300 godišnjice pokrštenja hrvatskog naroda i veza sa Svetom Stolicom koje je planirano za 4. svibnja.¹⁵ U svrhu modernizacije, Banovinsko električno poduzeće radilo je na elektrifikaciji od Varaždina prema Varaždinbregu i od Novog Marofa do Križevaca, dok su se s druge strane Varaždinci žalili na rano gašenje i kasno paljenje ulične rasvjete. Gradsko poglavarstvo je Banskoj upravi tijekom veljače poslalo inicijativu da se osigura novac za izgradnju automatske telefonske centrale, jer se zbog trenutačnog opterećenja dnevno gubi 15 do 25 razgovora.¹⁶ Nakon sjednice Upravnog odbora Udruženja trgovaca za grad i *srez* Varaždin, 26. ožujka donijet je propis o otvaranju i zatvaranju *radnji* (trgovina) u ljetno radno vrijeme – od 1. travnja do 30. rujna.¹⁷ Na kraju ovoga odlomka treba spomenuti i varaždinski sport koji je postigao zapažen uspjeh - Varaždinsko Športsko Društvo postalo je drugi klub u Jugoslaviji u hokeju na ledu.¹⁸

Sudeći po svakodnevnim aktivnostima, travanj se nije mnogo razlikovao od veljače ili ožujka.¹⁹ Za 6. travnja najavljena je godišnja skupština dioničara Opće

¹⁴ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 3302.

¹⁵ DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. br. 4, br. 2659. U pismu gradskog župnika Mihovila Kanotija 24. ožujka Gradskom poglavarstvu, organizatori proslave tražili su da im se besplatno ustupi gradsko kazalište za 3. svibnja u 20 sati, te sljedeći dan u 16 i 20 sati. Župnik je predlagao da se s balkona gradske vijećnice okupljenima obrate narodni zastupnik Milutin Mayer (1874. – 1958.) i dr. Feliks Niedlieski (1912. - 1947.) vođa križarske organizacije. S obzirom da je rat počeo, na dokumentu je sa stražnje strane manja opaska kako se proslava odgađa na neizvjesno vrijeme. Da se proslava održala, raspored bi bio sljedeći: u subotu, 3. svibnja, u svim župnim crkvama dekanata služile bi se svete mise, a sljedećeg dana u Varaždinu, u 9 sati, misu bi služio pomoćni biskup zagrebački Josip Lach (1899. – 1983.). Na današnjem glavnom trgu uslijedilo bi zborovanje, a okupljenima bi se obratili spomenuti Mayer i Niedlieski. Iza zborovanja pročitali bi se brzojavi pozdrava papi Piju XII (papa od 1939. do 1958.), nadbiskupu Stepincu (1898. – 1960.) i V. Mačeku. Iza toga bi slijedili duhovni koncerti društva sv. Nikole i Vila u Pavlinskoj crkvi, a u podne bi bio banket u župnom uredu. Za 14 sati bila je planirana procesija starim djelom grada, a na kraju bi se odsvirala papinska i hrvatska himna. Za 16 sati bio je planiran u gradskom kazalištu igrokaz za *seljaštvo* "Kroz 13 vjekova", a isti u 20 sati za građanstvo. DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. 6001 – 6400, br. 6158.

¹⁶ DAVŽ, RS GPV za 1941., kt. 8, br. 4511.

¹⁷ Za trgovine živežnom, mješovitom i delikatesnom robom, kao i za *sitničare*, radno vrijeme je dvostruko: od 6.30 do 12.15 sati, a poslijepodne od 15 do 19.15 sati. Za sve ostale trgovine radno vrijeme bilo je od 7.30 do 12.30, a poslijepodne od 15 do 19 sati. DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. 6001 – 6400, br. 6139.

¹⁸ "Hokej na ledu", *Varaždinske Novosti*, 6. veljače 1941., br. 584, str. 7.

¹⁹ Najavljene su ili su održane sljedeće aktivnosti: *Mjesni odbor ratnih dobrovoljaca boraca za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije – Međimurja, Prekmurja, Štajerske i Koruške u Varaždinu* održao je 15. ožujka sjednicu koju je vodio predsjednik mjesnog odbora potpukovnik u miru Dragutin Perko (1875. - 1945.). Održana je i skupština nabavljačke zadruge državnih službenika koja je Josipa Paukovića izabrala za predsjednika, a 15. ožujka održana je i godišnja skupština varaždinskih

štedione d. d., a tri dana kasnije glavna godišnja skupština Društva Hrvatskih Zagoraca, podružnice u Varaždinu, koja će ipak biti odgođena do daljnjega. Radi racionalizacije potrošnje izdane su potrošačke kartice za sva domaćinstva i obrtničke *radnje* koje će se dijeliti abecednim redom od 1. do 5. travnja.²⁰ Za travanj je bilo planirano i uređenje Strossmayerovog trga koji je tada, kao svojevrsna tjedna tržnica poljoprivrednih proizvoda, bio leglo "(...) mikroba i kojekakovih bacila za epidemijske bolesti. Kaljuža i blato do koljena."²¹ Također, početkom travnja objavljen je oglas vojnim obveznicima da se svi imaju odazvati vojnom pozivu jer tako od njih traži Ban Banovine Hrvatske, cijelo vodstvo HSS-a i osobno predsjednik stranke Vladko Maček (1879. – 1964.). Uz to, stoku i vozila vlasnici moraju odmah predati vojsci na raspolaganje. Lokalni varaždinski list, *Hrvatsko Jedinstvo*, 29. ožujka je izvijestio da je kralj Petar II. (1923. – 1970.) preuzeo vlast u zemlji te da građani Beograda slave.²² Na drugoj stranici objavljeno je izvješće o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu, objašnjeno je što je uopće Trojni pakt te što njime Jugoslavija dobiva. Prenose se i članci iz drugih novina u kojima se govori o potrebi očuvanja cjelovitosti zemlje i mira te kako svaki građanin ima dužnost braniti kralja i domovinu itd. Pred sam početak rata, na naslovnici spomenutog lista je komentar uredništva pod naslovom "Povjesni trenutak" u kome se govori o presudnom vremenu koje je pred Hrvatskom te kako je velika odgovornost u rukama V. Mačeka, koji ako uspije svoj narod izvesti na put mira, može biti "(...) za sva vremena najveći i najzaslužniji muž svoga hrvatskog naroda."²³ Već na drugoj stranici lista nalazi se obavijest da se zbog tehničkih razloga i nedostatka osoblja, do daljnjega zaustavlja izlaženje lista. Na kraju slijede oglas i čestitke za nadolazeći Uskrs. Sljedeći broj lista objavljen je tek 26. travnja kada je kao prorežimsko glasilo *Hrvatsko Jedinstvo* dobilo zaglavni podnaslov *Ustaško glasilo* i postalo jedina novina u gradu. Uredništvo *Varaždinskih Novosti*, koje su u Varaždinu počele izlaziti nakon proglašenja diktature 1929., u svom posljednjem broju od 27. ožujka 1941. postavlja pitanje što bi bilo od Hrvata, Slovenaca i Srba da nisu živjeli u istoj državi te podsjeća čitatelje da moraju razumjeti kako je političkih

---

filatelista koju je vodio Valent Morandini. Za 30. ožujka najavljeno je gostovanje Zagrebačke omladine u gradskom kazalištu, u povodu obilježavanja 1.300 godina pokrštenja Hrvata, s predstavom "Prikazanje muke Isusove," a za isti dan pučko učilište najavilo je predavanje Slavka Batušića (1902. – 1979.) pod nazivom "Kroz zemlju fjordova i ponoćnog sunca". *Varaždinske Novosti*, 27. veljače 1941., str. 5.; 27. ožujka 1941., str. 3.

²⁰ "Izdavanje potrošačkih iskaznica", *Hrvatsko jedinstvo*, 29. ožujka 1941., br. 181, str. 4.

²¹ "Glas gradjanstva", *Varaždinske Novosti*, 20. ožujka 1941., br. 590, str. 1.

²² U Varaždinu je 31. ožujka svečano proslavljeno proglašenje Petra II. kraljem Jugoslavije. Arhiv Srpske pravoslavne crkve u Varaždinu (dalje: A SPC VŽ), kutija 1940. - 1941. U ovome arhivu spisi nisu numerirani, stoga se dalje u tekstu navodi samo kutija u kojoj se isti čuvaju.

²³ "Povjesni trenutak", *Hrvatsko jedinstvo*, 5. travnja 1941., br. 182, str. 1.

sukoba bilo i bit će ih, no da nitko ne smije sumnjati u smisao Jugoslavije. Dapače, "(...) Jugoslavija (je) najbolji jamac nezavisnosti i napretka Hrvata – (da se to) uzdigne do dogme i utvrdi u svijesti svakog Hrvata."²⁴ Hinko Krizman, pak je u tom listu pisao o politici neutralnosti Jugoslavije te je naglasio kako je važno da sve snage budu za obranu mira, nezavisnosti i državne cjelovitosti.²⁵ Spomenuti list navodi primjere i iz nekih drugih jugoslavenskih novina u kojima je pisano o narodnom i Jugoslavenskom jedinstvu. Unatoč tome što su *Varaždinske Novosti* bile režimske novine, uredništvo upozorava čitatelje kako trebaju čitati novinske vijesti - s rezervom i razumnom ocjenom, a posebice za vrijeme rata kad se ne zna s kojom su točnom namjerom poslana javnosti. Čitatelje se također upozorava da *ne brbljaju, jer špijuni slušaju*.

Kako bi se čitatelj mogao dalje lakše snalaziti u tijeku razrade teme, potrebno je objasniti neke varaždinske vojne i civilne nazive koji se danas više ne koriste. Ovdje napominjem kako nazivi, koji se nisu mijenjali tijekom postojanja Jugoslavije i NDH, poput Gradske vijećnice, Starog grada, Franjevačkog ili Uršulinskog samostana, u ovom odlomku nisu spomenuti. Varaždin je za vrijeme Jugoslavije bio vojno središte u kojem se nalazilo nekoliko vojarni i njima pridruženih vojnih objekata. *Komanda mesta Varaždin*²⁶ nalazila se u zgradi današnje Glazbene škole, *Zgrada Vojnog okruga* u zgradi današnjeg Centra za socijalnu skrb, *Kasarna Kralja Petra I.* u sadašnjem Studentskom domu, gdje je bilo i sjedište *36. pešadijskog puka Jelačića*.²⁷ U blizini je bila i *Vojna pekarnica i slagalište* na čijem mjestu je danas livada s tek nekoliko napuštenih vojnih objekata smještenih između ulice Mihovila Pavleka Miškine i Koprivničke. *Kasarna Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja* nalazila se na prostoru današnjeg Varaždinskog veleučilišta, odnosno stambenog naselja,

²⁴ "Jugoslavija je najbolji jamac nezavisnosti Hrvata", *Varaždinske Novosti*, 27. ožujka 1941., br. 591, str. 1.

²⁵ Hinko KRIZMAN, "Pred teškim danima", *Varaždinske Novosti*, 20. ožujka 1941., br. 590, str. 1. Hinko Krizman bio je jedan od vodećih ljudi Samostalne demokratske stranke i Seljačko demokratske koalicije. Josip HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, str. 46.

²⁶ U dokumentu *Spisak pravoslavnih oficira Komande Varaždinskog vojnog okruga sastavljen prema naredbi Komandanta mesta Varaždin br. 6 od 14. januara 1941. godine* zapisana su sljedeća imena: pukovnik Milan N. Kovačević (adresa stanovanja Jagićeva 6), kapetani I. klase Aleksandar Andrejević (Zagrebačka 19), Aksentije Miladinović (Nasip 2), Velimir Živković (Trenkova 52), Đorđe Lamić (Milčetićeve 3), Savko Jačimović (Vrazova 37) te Mihailo Govedarević (Marovska 17), zatim kapetan II. klase Branko Đukić (Strossmajerov trg 5), poručnici Đuro Plavljanić (Vrazova 19) i Svetislav Savović (Milčetićeve 15) te na kraju dva vodnika II. klase Stojan Bogdanović (Kumičićeva 3) i Marko Alagić (Trenkova 45). A SPC VŽ, kutija 1940. – 1941.

²⁷ U prvim mjesecima NDH ovdje je bila smještena vojarna *I. popunidbenog zapovjedništva*. U Aninoj ulici br. 3 bilo je smješteno *Krilno oružničko zapovjedništvo*. Sama zgrada stradala je u bombardiranju 6. travnja. DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. 10401 - 11200, br. 10483.

a u sklopu nje je bila smještena i *Artiljerijska kasarna*.²⁸ U Optujskoj ulici nalazila se *Kasarna Vojvode Mišića*, kasnija *Kasarna Kraljevića Tomislava*, i vojna bolnica.²⁹ U civilnom dijelu treba spomenuti sljedeće: *Sresko načelstvo* nalazilo se u zgradi današnje Varaždinske županije, a *Sreski sud* u susjednoj palači Patačić. *Okružni sud* bio je u zgradi Fakulteta organizacije i informatike, a *Zatvor Okružnog suda* na mjestu današnjeg pritvora.³⁰ Kako bi se održavao red u Gradu, kraj tzv. kućanske rampe bila je smještena *žandarmerijska četa*, a gradska policija i gombaona kraj *Osnovne škole Kraljice Marije*.³¹ Treba dodati kako smještaj žandara u Varaždinu nije uvijek bio odgovarajući te su početkom 1941. slane brojne molbe Gradu – od toga da se zamijeni *rinka* na peći, popravi ograda kako susjedne kokoši ne bi radi- le štetu na njihovom dvorištu ili da se popravi krov na nužniku, pa sve do toga da se izgradi nova zgrada *žandarmerijske kasarne*.³² Glede posljednje molbe, Grad se obvezao da će besplatno za tu namjenu ustupiti dio svog zemljišta, a zbog ratnog stanja u Europi, predloženo je da se izgradnji pristupi čim prije. Realni rok za završetak izgradnje trebao je biti 1946. godine, međutim to se nije dogodilo.³³

Radi mjera opreza, Dobrovoljno vatrogasno društvo je tijekom ožujka obavje- štavalo građane kako se s tavana moraju maknuti sve zapaljive stvari kako se u slučaju napada vatra ne bi proširila.³⁴ Od 2. travnja provodila se akcija zamračenja u cijelom gradu,³⁵ a dan kasnije dio prostorija i inventara Mješovite građanske ško- le zanatsko industrijskog smjera ustupljen je za potrebe vojske.³⁶ Na dan napada njemačke vojske na Jugoslaviju, Varaždin je bio bombardiran.³⁷

²⁸ U dokumentu *Spisak G. G. oficira vojnih činovnika i podoficira pravoslavne veroispovesti 14. artiljeriskog puka sastavljen po naredbi K-ta Mesta Varaždin br. 6 od 14. januara t. god.* zapisane su sljedeće osobe: major Stevan D. Veličković (adresa stanovanja Marovska 21), kapetani I. klase Srećko M. Krstić (Trg kralja Tomislava 2, II. kat), Dimitrije E. Harkov (Kapucinska 17) i Radoslav N. Ralić (Marovska 13), zatim kapetan II. klase Marko M. Petrović (Marovska 19) te narednik vodnik V. Topkin (Vidov trg 19). A SPC VŽ, kutija 1940. – 1941.

²⁹ U prvim mjesecima NDH ovdje je bila smještena Topnička vojarna (op. a).

³⁰ Iako se dalje u tekstu niže navedeni nazivi rijetko ili uopće ne spominju, vrijedi ih navesti: današnje šetalište Vatroslava Jagića bilo je *Šetalište kralja Petra I. Oslobođitelja*, *Osnovna škola Kraljice Marije* je današnja I. osnovna škola, *Franjevački kolegij* II. osnovna škola, zatim *Gradanska škola* nalazila se u zgradi Varaždinskog ordinarijata, *Osnovna škola Josipa Juraja Strossmayera* bila je smještena u zgradi današnjeg Državnog arhiva, a *Realna gimnazija* u zgradi današnje I. gimnazije. Rudarska škola je na mjestu današnjeg Pučkog otvorenog učilišta i Rudarske škole (op. a.).

³¹ U dokumentu pod nazivom *Spisak G. G. oficira i žandarma Varaždinske žandarmerijske čete, Savskog žandarmeriskog puka, koji stanuju u varoši Varaždinu* zabilježena je samo jedna osoba: žandarmerijski narednik Nikola L. Manojlović s mjestom stanovanja u Zagrebačkoj 15. A SPC VŽ, kutija 1940. – 1941.

³² DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. 6001 – 6400, br. 6009.

³³ DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. br. 10, br. 5977.

³⁴ DAVŽ, RS GPV za 1941., kut. br. 9, br. 5103.

³⁵ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 6482.

³⁶ Isto, br. 6417.

³⁷ DAVŽ, RS GPV za 1941., 9601 - 10400, br. 10483.

VARAŽDIN OD 10. TRAVNJA DO KRAJA LJETA 1941. GODINE

Uspostavom NDH i po dolasku njemačke vojske u Varaždin, 11. travnja smijenjena je dotadašnja gradska uprava i postavljena nova. Kip kralja Aleksandra³⁸ na glavnom gradskom trgu je srušen, s javnih objekata maknuti su jugoslaven-ski i ćirilični natpisi, izvještene su hrvatske trobojnice, a dr. Mate Frković, *Ustaški povjerenik za bivšu županiju varaždinsku*, imenovao je Ljudevita Bana za *Povjerenika općine grada Varaždina*. Grad je postao dio nove upravne jedinice Velike župe Zagorje sa županom Stjepanom Uroićem na čelu.³⁹ Ljudevit Ban je na funkciji Povjerenika bio do 30. travnja, kada je predao ostavku Mati Frkoviću, a taj je istoga dana imenovao pravnika Vjekoslava (Slavka) Medvedovića novim Povjerenikom. Tom prigodom izvršena je i svečana primopredaja dužnosti u gradskoj vijećnici: predani su prezidijalni spisi od 1895. do dana primopredaje, glavni urudžbeni zapisnik Gradskog poglavarstva, spisi o spremi jugoslavenske vojske, ključ željezne blagajne, zatim originalni zapisnik gradskog vijeća od 31. ožujka 1848., raspadnuti originalni pečat s povelje kralja Andrije II. (vladao od 1205. do 1235.) iz 1209., zatim prijepis originalne povelje kralja Andrije II. iz 1209., srebrni pečat grada i drugi vrijedni predmeti.⁴⁰ Frković je kasnije toga dana, 30. travnja, poslao i obavijest Gradskom poglavarstvu slobodnog i kraljevskog grada Varaždina kako se gradsko zastupstvo ima smatrati razriješenim od 11. travnja 1941. godine.⁴¹ S obzirom na to da je V. Medvedovića ministar unutarnjih poslova NDH Andrija Artuković (1899. – 1988.) 24. svibnja imenovao *Gradskim načelnikom grada Varaždina sa djelokrugom gradskog zastupstva*,⁴² prva (tzv. gremijalna) sjednica održana je tek 7. studenoga. Nju je vodio V. Medvedović s dvojicom referenta

³⁸ Račun za radove oko rušenja postolja spomenika kralju Aleksandru u iznosu od 300 dinara, Josip Paskutini darovao je ravnateljstvu Državne mješovite građanske škole u korist prehrane siromašnih učenika. "Zahvala", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. lipnja 1941., br. 194., str. 4. Kako je građen spomenik vidi u: Vladimir HUZJAN, "O primjerima projugoslavenski orijentirane varaždinske gradske uprave prema kralju Aleksandru I. Karađorđeviću", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Varaždin, 2010., br. 21, str. 219. – 252.

³⁹ Zakonska odredba o velikim župama, kojom je utemeljen novi upravno-teritorijalni ustroj, proglašen je 10. lipnja. Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesni atlas gradova*, V. svezak Varaždin, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Državni arhiv Varaždin, Zagreb, 2009., str. 182; Stjepan Uroić bio je smješten u tzv. Tivarovoj vili, nasuprot I. gimnazije (op. a.).

⁴⁰ Predan je i zapečaćen omot ključeva blagajne I. hrvatskog varaždinskog dioničkog društva za električnu rasvjetu, duplikat ključeva trezora gradske bolnice, duplikat velikog ključa željezne škrinje u vojnoj referadi, primjerak povijesti grada Varaždina Ladislava Ebnera (1775. – 1851.), šest svezaka rukopisa o povijesti grada Varaždina Rudolfa Horvata (1873. – 1947.), dvije fotografije Wilima Müllera (1785. – 1863.), jedan klišej Starog grada i grba Varaždina izrađenog od Tomislava Krizmana i drugo. DAVŽ, RS GPV za 1941., 7201 - 8801, br. 7207.

⁴¹ DAVŽ, SZ 1941., str. 60.

⁴² Isto, str. 61.

– zapisničara: Mirkom Hikecom i Dragutinom Mišćinom. Na toj sjednici je popisano i obrađeno svih 248 zahtjeva koje je V. Medvedović riješio od preuzimanja funkcije do toga dana.⁴³

S preuzimanjem vlasti, M. Frković je već 12. travnja naredio kako se svaki oblik nasilja u Varaždinu i okolici mora spriječiti, a svi prijestupnici i zatečeno oružje ima predati vlastima.⁴⁴ Svim je *sreskim načelništvima* bivše Varaždinske županije naređeno da se prikupi sva stoka i konji koji se zateknu na njihovu području, a koji su bili u vojnom vlasništvu.⁴⁵ U subotu 13. travnja u župnoj crkvi sv. Nikole održana je svečana uskrсна misa.⁴⁶ Krajem travnja jedini varaždinski list *Hrvatsko Jedinstvo* počeo je prenositi službene rasne odredbe, vezane uz Židove, poput zabrane zapošljavanja žena u nearijskim kućanstvima, o obvezi Židova da predaju sve fotoaparate i bicikle, o Hrvatima u židovskim poduzećima i drugo. Već tih dana su i prve osobe s varaždinskog područja odvedene u Lepoglavski zatvor.⁴⁷ Do kraja travnja predani su i prvi zahtjevi Gradskom poglavarstvu za promjenom vjere. Tako Cvjeta Jelena Janiček,⁴⁸ Dimitrij Kelebuda⁴⁹ i Gjuro Plavljanić⁵⁰ žele promijeniti dosadašnju pravoslavnu vjeru rimokatoličkom, Josip Go-

⁴³ Isto, str. 62.

⁴⁴ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 6484.

⁴⁵ Isto, br. 6485.

⁴⁶ Varaždinski gradski zastupnici 10. travnja, kojima je poslan poziv za sudjelovanje na uskršnoj misi, bili su: Mijo Cepanec, Andrija Dvorščak, Miroslav Habijan, Vladimir Heraković, Dragutin Herceg, Nikola Kesegi, Florijan Kocijan, Tomislav Košić, Antun Kramar, Ivan Kranjčić, Stjepan Mužek, Božidar Ornik, Stjepan Popović, Dragutin Supanc, Stjepan Težak. Isto, br. 6477.

⁴⁷ U nižem popisu interniranih osoba u kaznionici Lepoglava nakon 11. travnja 1941. prvo slijedi upis imena i prezimena, zatim zanimanje, vjera, mjesto stanovanja i vladanje u internaciji. Za sve osobe je navedeno kako se u internaciji ponašaju dobro, osim za posljednje tri koje su u Gradskoj bolnici Varaždin: Pavličević Blaž, krojač, rmkt., Varaždin; Sremec Mijo, željeznički činovnik, rmkt., Varaždin; Obran Mato, invalid, rmkt., Varaždin; Deduš Vladimir, profesor, rmkt., Varaždin; Krizman dr. Željko, odvjetnik, perovodja, rmkt., Novi Marof; Zima Franjo, upravitelj lječilišta, rmkt., Novi Marof; Engelhardt dr. August, odvjetnik, rmkt., Varaždin; Smiljan Viktor, zubar, rmkt., Var. Toplice; Suša Milan, pol. stražar, pravosl., Varaždin; Vantić Nikola, trafikant, pravosl., Varaždin; Jagodić Tomo, zemljorad., pravosl., Čukovec; Stanković Miloš, zemljorad., pravosl., Ivanec; Šajatović Ljubomir, zemljorad., pravosl., Segovina; Petrić Simo, zemljorad., pravosl., Bolfan; Popović Srboslav, zemljorad., pravosl., Segovina; Košak Rudolf, učitelj, rmkt., Knjeginac; Pongračić Viktorin, sud. vijećnik, rmkt., Varaždin; Mežnarić Rudolf, trgovac, rmkt., Varaždin; Vinčeroti Oskar, puškar, rmkt., Varaždin; Kerec Nikola, dnevničar, rmkt., Varaždin; Prelovčić Ferdo, krojač, rmkt., Varaždin; Kuzminski Ivan, ratar, rmkt., Bednja, Habek Mirko, gradski činov., rmkt., Varaždin; Svoboda Branko, odvjetnik, rmkt., Varaždin; Mađarić Viktor, student, rmkt., Ludbreg; Kučić Stjepan, sudski prislušnik, rmkt., Martijanec. *Grada za povijest Narodno oslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 - 1945.*, knjiga I. (ožujak – prosinac 1941), Zagreb, 1981., str. 119. – 120. Ovdje nisu navedene osobe koje su živjele van Varaždina i šireg gradskog područja.

⁴⁸ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 6999.

⁴⁹ Isto, br. 6862.

⁵⁰ Isto, br. 6826.

lubić⁵¹ rimokatoličku u hrvatsko – starokatoličku, Luka Krunić pravoslavnu u hrvatsko – starokatoličku, a Dragica Ribner židovsku u rimokatoličku vjeru.⁵² S obzirom na napetu situaciju u Varaždinu i na provođenje rasnih odredbi, prelazak na katoličku ili hrvatsku starokatoličku vjeru pojačao se u ljetnim mjesecima 1941. za više desetaka osoba. Usporedno s tim, u Varaždinu je započet postupak određivanja rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja. Svi su morali unutar 14 dana ispuniti *Izjavu o rasnoj pripadnosti* u kojoj su, osim osnovnih podataka, morali izjaviti imaju li među svojim precima osoba nearijskog podrijetla. Uz to je slijedio i cijeli niz popratnih uputa kako što pravilnije ispuniti navedenu Izjavu. Gradska bolnica⁵³ među prvima je predala popis službenika arijskog podrijetla, a za njima je slijedilo *Gradsko parno i kačno kupalište*,⁵⁴ *Gradska blagajna*⁵⁵ i *Uprava gradskih daća*.⁵⁶ Od 7. svibnja *Hrvatski Ustaški Stan* preimenovan je u *Hrvatski Ustaški Stožer*⁵⁷ u Varaždinu i istoga dana objavio oglas. Prema tom oglasu, sve osobe s područja grada Varaždina koje po rođenju ili zavičajnosti ne pripadaju Državi Hrvatskoj, moraju se u roku pet dana vratiti u svoj zavičaj.⁵⁸ Prva uhićenja Židova u Varaždinu počela su tijekom svibnja, u lipnju je donijeta odluka o obveznom nošenju židovskih oznaka, a masovna uhićenja bila su u srpnju. Uhićeni su odvedeni u razne logore te im je oduzeta sva imovina u gradu Varaždinu koja je pretvorena u državno vlasništvo.⁵⁹ Osnutkom Hrvatskog ustaškog logora u Ludbregu, a na temelju odredbe

⁵¹ Isto, br. 6751.

⁵² Isto, br. 7023.

⁵³ Popis je predan 17. lipnja, a navedene su sljedeće osobe (ovdje poredane abecednim redom): Ivan Deduš, Vladimir Čanić, Kazimir Peheim, Đuro Samac, Janko Šanjek. DAVŽ, RS GPV za 1941., 9601 - 10400, br. 10019.

⁵⁴ Popis je predan 19. lipnja, a navedene su sljedeće osobe (ovdje poredane abecednim redom): Franjo Janda, Paula Keglević. Isto, br. 10113.

⁵⁵ Popis je predan 19. lipnja, a navedene su sljedeće osobe (ovdje poredane abecednim redom): Franjo Bombek, Stjepan Brezovec, Franjo Brežni, Tito Koprek, Jakob Horvat, Valent Hrenić, Oskar Publiković, Ljudevit Risek, Vladimir Samac, Ivo Sokač. Isto, br. 10114.

⁵⁶ Popis je predan 21. lipnja, a navedene su sljedeće osobe (ovdje poredane abecednim redom): Florijan Brckan, Dragutin Cafuk, Vilko Dvorščak, Josip Godinić, Viktor Gregl, Ivan Kušec, Jelisava Kovačić, Franjo Lipljin, Mijo Hrastić, Ivan Mažuran, Dragutin Petković, Stjepan Prester, Ivan Purgarić, Stanko Rogina, Stjepan Šabol, Bogumir Strunjak, Đuro Šadek, Ivan Tomašić, Stjepan Tomašić, Josip Vitez, Aleksandar Vučetić. Isto, br. 9774.

⁵⁷ DAVŽ, RS GPV za 1941., 7207 - 8000, br. 7353.

⁵⁸ Isto, br. 7449.

⁵⁹ Više o varaždinskim Židovima vidi u: Magdalena LONČARIĆ, *Tragom židovske povijesti i kulture u Varaždinu*, Gradski muzej Varaždin, 2003; Magdalena LONČARIĆ, "Pregled povijesti židovske zajednice u Varaždinu", *800 godina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209. – 2009. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u Varaždinu*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždinska županija, Zagreb – Varaždin, 2009., str. 191. – 208.

Ravnateljstva ustaškog redarstva Velike župe Zagorje u Varaždinu, 22. srpnja otpremljeno je iz tog logora u druge 29 lokalnih Židova i 26 pravoslavaca.⁶⁰ Od varaždinskih Srba, Milan Suša je nedugo nakon osnutka NDH odveden u lepo-glavsku kaznionicu u internaciju.⁶¹ S druge strane, Antun i Dragutin Bogović te Ilija Šanjek iz Poljane upućuju 19. travnja molbu za puštanjem na slobodu ranjenog kapetana jugoslavenske vojske Radoslava Raljića, Srbina rodom iz Srijemske Mitrovice.⁶² U svojoj molbi opširno opisuju njegove zasluge: "On je bio komandir 7 baterije kod 14. art. puka, u našem selu. Mi svi znamo da je on naredio svojim vojnicima da nemaju pucati i baterija ta nije pucala, već su se svi vojnici posakrivali. On je bio vrlo dobar čovjek prema svima nama u selu i spasio je naše selo (...). On je bio neobično prijazan prema nama seljacima (...) Kada je morao u utorak 8. travnja otići sa svojom baterijom na položaj prema Ludbregu, on je bateriju odveo u Toplice drugim putem. Mi u ime cijeloga sela molimo da bi se toga čovjeka pustilo na slobodu."⁶³ S druge strane, slovensku učiteljicu Mariju Pertl, iz ljutomersko – radgonskoga područja, su tijekom noći 9. svibnja zajedno s 150 drugih osoba njemački vojnici kamionima odvezli u Hrvatsku te iskrkali na cesti pred Varaždinom.⁶⁴ Otuda su pješke morali krenuti prema varaždinskoj željezničkoj stanici, a od tamo vlakom u Zagreb i konačno u Beograd na čišćenje ruševina. Njemački vojnik im je na rastanku kazao kako su sada slobodni, ali ako će se vratiti u Njemačku (okupiranu Sloveniju) da će odmah biti streljani. Grupa je krenula prema Varaždinu gdje ih je pred gradom dočekala ustaška ophodnja. Nakon rasprave, *proklete Kranjce*, kako su ih nazvali ustaše, pustili su u grad.⁶⁵ Kako su već dugo bili na putu, neke žene iz grupe su probudile jednog seljaka

⁶⁰ *Grada za povijest Narodno oslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 - 1945.*, knjiga I., str. 143. – 144.

⁶¹ Vidi Prilog 1.

⁶² *Spisak ženjenih gg. oficira i podoficira, sastavljen po naredbi komandanta mesta Varaždin br. 6 tač. 111 od 14. januara 1941. godine* sastavljen 17. siječnja 1941. godine. Navedeni su pripadnici 36. *pešadijskog puka Jelačića* (u izvornom prijepisu): pukovnik Milan S. Anđelković (Zrinska 2/ 1), majori Miloš M. Pavlović (Kurelčeva 18a) i Radmilo B. Pantović (Ulica "C" br. 14 iza kolodvora), kapetani I. klase Ljubiša T. Ristić (Franjevačka 6), Aleksej A. Vinicki (Vrazova 23), Boško S. Jovanović (Dr. Bauera 15), kapetani II. klase Vojislav R. Stojanović (Spinčičeva 8), Miloš R. Drljević (Anina 12) i Vukašin N. Jovičić (Ebnerova 2a), zatim sudski kapetan II. klase Božidar N. Bošković (Ebnerova 15), te narednici Dragoljub S. Miletić (Zrinska 10/ 1) i Mitar M. Jablan (Bana Lackovića 2). A SPC VŽ, kutija 1940. – 1941.

⁶³ Nije poznata daljnja sudbina R. Raljića. DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 6704.

⁶⁴ Rade Pušenjak, jedan od prognanika s tog područja, morao je potpisati sljedeću izjavu: "Podpisani izjavljam, da prostovoljno zapušćam Spodnje Štajersko oziroma nemški rajh, se odpovedujem vsemu svojemu imetju za sebe in svoje pravne naslednike v korist nemškega rajha ter se obvezujem, da se nikdar več ne vrnem na Spodnje Štajersko, oziroma v nemški rajh". Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (dalje AMNOM), mapa 114, XVIII / 9, str. 1.

⁶⁵ AMNOM, mapa 114, XVII / 13, str. 2.

neka im pomogne. On ih je na kolima odvezao do željezničke stanice od kuda su se u sljedećih par dana odvezli vlakom u Zagreb. Prema sjećanjima M. Pertl nitko od Slovenaca iz njene grupe nije nastavio prema Beogradu već su se raznim načinima vratili kući. Oni koji su krenuli natrag prema Varaždinu, vidjeli su iz čekaonice željezničke stanice, najvjerojatnije 13. svibnja, dugu kolonu Židova, Srba i drugih zarobljenika ruku svezanih na leđima koje su vodili naoružani njemački vojnici i ustaše.⁶⁶

Tijekom njemačkih napada na Varaždin početkom travnja uništen je željeznički i kolni most na Dravi, te se ubrzo pristupilo izgradnji privremenog pontonskog mosta.⁶⁷ U lipnju je zapovjedbena da se prikupi građevinski materijal preostao od jugoslavenske vojske za popravak željezničkog mosta, a u rekonstrukciju će se krenuti tek na jesen.⁶⁸ Od 23. do 26. travnja Antun Katanec je zajedno s 26 prijatelja preveo preko Drave 3.600 ratnih zarobljenika jugoslavenske vojske na svojim čamcima.⁶⁹ U to vrijeme je *Mjesna komanda Njemačke vojske* zatražila i dodatnih 25 radnika s jednim predradnikom, koji govori njemački, na poslovima sređivanja ratnog plijena.⁷⁰ Privremena vojna bolnica u Optujskoj ulici pretvorena je u neku vrstu logora u koji su dopremani ranjenici i ratni zarobljenici.⁷¹ *Štab* njemačke vojske⁷² bio je u palači Oršić, a kraj igrališta varaždinskog športskog kluba smjestili su četiri poljska topa kalibra 73 mm.⁷³ Nakon što se njemačka vojska smjestila u gradu, toplo vrijeme je tih dana iskorišteno i za prijateljsku nogometnu utakmicu na stadionu VŠK između igrača klubova HŠK Zagorac i VŠK te reprezentacije njemačke vojske u Varaždinu, a kasnije su odigrane i ruko-

⁶⁶ Isto, str. 3.

⁶⁷ *Grada za povijest Narodno oslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 - 1945.*, knjiga I., str. 40.

⁶⁸ DAVŽ, RS GPV za 1941., 9601 - 10400, br. 10708.

⁶⁹ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 - 7200, br. 6922.

⁷⁰ Isto, br. 6901.

⁷¹ "(...) Ivan Kerstner iz Ludbrega jest jug. peš. kapetan, koji se nalazi zarobljen po Njemačkoj vojsci, u logoru u Varaždinu / privremena vojnička bolnica (...)". Isto, br. 6487.

⁷² Kada je njemačka vojska 11. travnja ušla u Varaždin, zapovjednik general Kurt von Briesen (1886. - 1941.) primljen je u Gradskoj vijećnici. On se u Varaždinu zadržao do 1. svibnja kada je prisustvovao proslavi Dana rada. U Varaždin je ušla 183. njemačka biciklistička divizija u sastavu 51. korpusa 2. vojske (*armije*). Članovi gradske vlasti izrazili su želju da grad Varaždin preuzme na čuvanje jednu sliku Adolfa Hitlera kao uspomenu na dan kada je Njemačka vojska boravila u gradu. Zato je osnovano tročlano povjerenstvo koje je odnijelo sliku u gradski arhiv, tada smješten u Starom gradu, gdje se do kraja rata čuvala kao uspomena. Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesni atlas gradova*, str. 183; "Proslava dana rada u Varaždinu", *Hrvatsko Jedinstvo*, 10. svibnja 1941., br. 186., str. 3; DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 - 7200, br. 7154.

⁷³ Nastambe za skladišta i domobrane bile su na tri mjesta - u Šenojnoj ulici, Stanka Vraza i Nikole Fallera, a pomoćne nastambe službenika gestapoa u ulici Stanka Vraza (op. a.).

metne utakmice.⁷⁴ S obzirom na novonastalu ratnu situaciju i iskazanu potrebu za novim vojnicima, *Varaždinsko popunidbeno zapovjedništvo*, odnosno nekadašnji *Vojni okrug*, pozvalo je mladiće rođene između 1915. i 1919., neka se odmah jave na dosluženje roka u 10. pješačku pukovnicu u Varaždinu.⁷⁵ Već 20. svibnja u Varaždinu je objavljena nova zapovijed o novačenju za 1941. godinu - svi muškarci rođeni 1921. i oni od 1914. do 1920., koji su privremeno bili nesposobni, moraju se javiti. Prijavljeni su bili unovačeni 31. srpnja, osim Židova i pravoslavaca kojima je to bilo zabranjeno.⁷⁶ Zapovjednikom grada Varaždina imenovan je pukovnik Ivan Markulj (1889. – 1945.), a zapovjednikom *popunidbenog zapovjedništva* pukovnik Ljudevit Janiček.⁷⁷

Gospodarsko stanje u Varaždinu je prije rata bilo teško, a s ratom se samo pogoršalo.⁷⁸ U svibnju je donijeta odredba kako se "(...) imade svaki komadić prazne zemlje obraditi i zasijati, a ako to ne učine sami vlasnici, može im se ta zemlja oduzeti i izdati drugom u zakup, da ju obradi i zasije".⁷⁹ Cijene svih namirnica su porasle, pa je od početka kolovoza određeno da se svim gradskim činovnicima i namještenicima povećaju plaće.⁸⁰ Prema izvještaju o nezaposlenosti, u ožujku je ukupno 446, u travnju 557, u svibnju 381, a u lipnju 274 nezaposlenih osoba.⁸¹

⁷⁴ "Sportske vijesti", *Hrvatsko Jedinstvo*, 26. travnja 1941., br. 184., str. 5.

⁷⁵ U potpisu zapovjednik pukovnije Lj. Janiček. *Varaždinsko Vojno popunidbeno zapovjedništvo* bilo je smješteno na današnjem Kapucinskom trgu, tadašnjem Strossmayerovom trgu. DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. br. 6894.

⁷⁶ Ukupno je unovačeno 176 mladića: 97 rođenih 1921. te 79 rođenih od 1914. do 1920. godine. DAVŽ, RS GPV za 1941., 8801 - 9600, br. 8827. *Varaždinsko gradsko poglavarstvo* predalo je u svibnju novo formiranim vojnim jedinicama sljedeću opremu zabilježenu u dokumentu: "Iskaz izdate vojne sprede od strane gradskog poglavarstva u Varaždinu "Hrvatskoj vojsci": oficirskih kaputa (šinjela) 67 komada, bluza 74, hlača 60, kapa (šajkača) 17, opasača (remena) 20; običnih kaputa (šinjela) 342 komada, bluza (zimskih) 346, hlača (zimskih) 257, hlača (letnih) 14, bluza (letnih) 12; kišnih kabanica 4 komada, gaća 77, košulja 86, boljih gaća 2, boljih košulja 4, plahta 11, slamarica 7, deka (gunjeva) 35, običnih kapa (šajkača) 346, šatorskih krila 174, uvijača 263, torba 395, gas maska 81, četurica 238, porcija sa poklopcem 248, kožnih čizama 14 para, gumenih čizama 1 par, cipela 81 par, opasača (remena) sa uprtačem 72 komada, opasača (remena) bez uprtača 93, fišeklija 277, noževa 150, visaka za nož 37, remena za pušku 68, pušaka 153, puško mitraljeza 17, šljemova 272, piuk sikirica 28, malih lopatica 53, truba 2, rezervnih cijevi za mitraljez 13, sanduka za mitraljesku municiju 4, stalaka za puško mitraljez za protu avijacijsko gađanje 2, stalaka (tronošca) za mitraljez "Schwarzlose" 2, mišafila 2, kutljača (žlica) 2, sablja 1." Dalje u dokumentu navodi se za 22 dočasnika i časnika što su konkretno od opreme zadužili. DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 7156, 7194.

⁷⁷ "Novi zapovjednici", *Hrvatsko Jedinstvo*, 10. svibnja 1941., br. 186., str. 4.

⁷⁸ Novčarske ustanove u gradu su bile sljedeće: Gradska štedionica, Prva hrvatska štedionica, Hrvatska sveopća kreditna banka, Opća štedionica, Zanatska zadruga za štednju i predujam i Napredkova zadruga. DAVŽ, RS GPV za 1941., 9601 - 10400, br. 10452.

⁷⁹ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 7095.

⁸⁰ DAVŽ, SZ 1941., str. 108. – 109.

⁸¹ Broj kvalificiranih nezaposlenih radnika: ožujak - 179, travanj - 182, svibanj - 68, lipanj - 43; ne-kvalificiranih nezaposlenih radnika: ožujak - 262, travanj - 371, svibanj - 195, lipanj - 231; po-

Ukinuta je i *Komisija za likvidaciju agrarne reforme na velikim posjedima u Varaždinu* i osnovan je *Ured za kolonizaciju u Varaždinu* koji je s radom započeo 9. lipnja i preuzeo sve poslove vezane uz poljoprivredu na području Velike župe Zagorje tj. u kotarevima Varaždin, Ludbreg, Ivanec, Novi Marof, Zlatar, Krapina, Pregrada, Klanjec, Čakovec i Prelog.⁸² Nedugo zatim je prva grupa od 50 kolonista iz općina Bartolovec, Biškupec, Vidovec i Vinica krenula na područje Virovitice gdje su im dodijeljena zemljišta.⁸³ Krajem lipnja u Varaždinu je ustrojen prvi ogranak Državne radne službe (dalje DRS) u NDH koji se kasnije aktivirao na izgradnji radničkog naselja i kanalizacije u njemu. Prvi pregled DRS-a izvršen je 2. srpnja, a njegovi članovi, svrstani su u tri satnije, a bili su odjeveni u radna odijela i dodijeljen im je priručni alat - lopate, pijuci i sjekire.⁸⁴ U kulturi je također došlo do promjena - npr. na Odborničkoj sjednici udruženja željezničke glazbe od 27. svibnja Vladimir Blumschein je podnio ostavku na mjesto predsjednika jer se kao Židov morao smijeniti. Ipak, Odbor mu je izdao pismeno priznanje za njegov rad tijekom punih deset godina.⁸⁵ Posljednja sjednica Sokolskog društva Varaždin održana je 27. ožujka, a nakon početka rata njegov rad je zabranjen, a sva imovina Društva proglašena je državnim vlasništvom.⁸⁶ Što se tiče škola u Varaždinu, u svim pučkim (osnovnim) i srednjim školama obustavljen je rad do daljnega te su ukinute mala i velika matura. Svjedodžbe osmog razreda pučke i četvrtog razreda srednje škole vrijedit će kao maturalne svjedodžbe.⁸⁷ Od 12. svibnja službeno je završena školska godina 1940./41. te su učenicima predane posebne spomen - svjedodžbe (godišnje i završne maturalne) bez navođenja ocjena. Profesori i đaci u Varaždinu, sami se nazvavši ustašama, obilazili su gradske knjižare te sve publikacije koje nisu odgovarale duhu vremena pakirali su i pečatili.⁸⁸ U Varaždinu se počelo i s upisivanjem djece u *Hrvatsku Mladost*, dječaci od 10 do 14 godina starosti te u *Pavelićevu Mladost*, mladići od 14 do 18 godina starosti. Do kraja ljeta će sva mladež biti uključena u novoosnovanu organizaciju - *Ustaška mladež*. U

---

ljoprivrednih nezaposlenih radnika: ožujak -2, travanj - 1, svibanj - 0, lipanj - 0; nezaposlenih namještenika: ožujak - 3, travanj - 3, svibanj - 1, lipanj - 0. DAVŽ, RS GPV za 1941., 9601 - 10400, br. 10488.

⁸² "Osnutak Ureda za kolonizaciju u Varaždinu", *Hrvatsko Jedinstvo*, 12. lipnja 1941., br. 191., str. 3.

⁸³ "Prvi kolonisti iz okolice Varaždina odlaze", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. lipnja 1941., br. 194., str. 4.

⁸⁴ "Pregled omladine radne službe mladosti u Varaždinu", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. lipnja 1941., br. 194., str. 4.

⁸⁵ *Spomenica 1931 - 1971*, KUD "Ivo Mikac" Varaždin, Varaždin, 1971., str. 21.

⁸⁶ Ivan KRISTOFIĆ, *Varaždinski sokol. I plakatom kroz povijest*, Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin, 2009., str. 244.

⁸⁷ "Kratke vijesti", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. svibnja 1941., br. 185., str. 5.

⁸⁸ "Sjekiru na korijen...", *Isto*, str. 4.

to vrijeme je paralelno postojala i organizacija *Hrvatski Junak*,⁸⁹ a prema kasnijoj odredbi Slavka Kvaternika, "(...) sva omladina od 15. – 18. godine morala se podvrći i vojničkoj prednaobrazbi."⁹⁰

Početakom svibnja u Varaždinu je uhićen nekadašnji projugoslavenski orijentirani gradski načelnik Stjepan Novaković,⁹¹ a drugi pak su se iskazali kao odani građani nove države. Tako je Krunoslav Dumbović, primjerice, pri javnoj objavi zaruka s Marijom Kolarić opisan kao "Naš omiljeni sugrađanin, neumorni ustaški borac, predsjednik radnika Križara, tajnik Radničkog Pjevačkog Društva Vijenac, član Prvog Hrvatskog vatrogasnog Društva" itd.⁹² Na dan sv. Florijana, 4. svibnja, organizirana je vatrogasna svečana procesija gradom od župne crkve do istoimene kapele, a toga dana održan je i svečani *Te Deum* u župnoj crkvi u znak zahvalnosti za osnutak NDH i za zdravlje poglavnika Ante Pavelića (1889. – 1959.).⁹³ S rastućim oduševljenjem za njemačku politiku i kulturu, ubrzo se formiralo i *Društvo prijatelja Njemačke u Varaždinu* koje je već 15. travnja organiziralo prvu sjednicu, a kasnije se preimenovalo u *Hrvatsko – Njemačko Društvo*. S njime je paralelno osnovana i *Njemačka narodna grupa u Varaždinu* 7. travnja. Knjižare su objavljivale oglase da po jeftinoj cijeni nabavljaju i prodaju udžbenike i rječnike za njemački jezik, a broj đaka i studenata koji ga aktivno uči se povećao.⁹⁴ Također, tvrtke su počele s javnim donacijama - povjerenik tvornice svile u Varaždinu Božidar Gregl dao je 50.000 dinara za Ustaški stožer, 25.000 dinara za hrvatsku mornaricu te 25.000 dinara za zakladu Petra Kvaternika.⁹⁵

Što se događalo s novcem bivše jugoslavenske vojske u Varaždinu, s obzirom da je svaka pukovnija imala blagajnu za pokrivanje materijalnih troškova? Prema odredbi M. Frkovića preostali novac je predan varaždinskom gradskom poglavarstvu u posebni *Dodatni blagajnički dnevnik stranog novca*.⁹⁶ Tim novcem nije imalo pravo raspolagati gradsko poglavarstvo već lokalni Ustaški stan. Novac 36. pešadijskog puka "Jelačića" predao je 14. travnja Gjuro Labaš, upravitelj kupališta u Varaždinskim Toplicama, u iznosu od 158.640 dinara, premda je ukupno pronađeno 177.300 dinara. Labaš je predao i obračun o utrošenom novcu koji mu je

---

⁸⁹ "Upis u Hrvatsku mladost i Pavelićevu mladost", Isto, str. 5.

⁹⁰ "Provedena naredba o vojničkoj prednaobrazbi omladine", *Hrvatsko Jedinstvo*, 22. svibnja 1941., br. 188., str. 3.

⁹¹ "Stjepan Novaković ponovno uhapšen", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. svibnja 1941., br. 185., str. 4.

⁹² "Zaručeni", *Hrvatsko Jedinstvo*, 10. svibnja 1941., br. 186., str. 4.

⁹³ "Te Deum u župnoj crkvi", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. svibnja 1941., br. 185., str. 4. Prvi imendan A. Pavelića proslavljen je u Varaždinu 13. lipnja, dok se od 20. lipnja slavila sveta misa za hrvatske mučenike.

⁹⁴ "Društvo prijatelja Njemačke u Varaždinu", *Hrvatsko Jedinstvo*, 10. svibnja 1941., br. 186., str. 5.

⁹⁵ "Doprinos", *Hrvatsko Jedinstvo*, 22. svibnja 1941., br. 188., str. 4.

⁹⁶ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 6489. Ovaj zapisnik je sastavljen 29. travnja 1941. godine.

tek djelomično priznat, pa je dva dana kasnije predao preostalih 10.060 dinara.⁹⁷ Novac 27. artiljerijskog puka⁹⁸ predali su 14. travnja V. Medvedović (10.000 dinara) i Velimir Narančić (5.000 dinara), kao bivši rezervisti te pukovnije, u ukupnom iznosu od 15.000 dinara.⁹⁹ Međutim, iz kasnijeg zapisnika se vidi, a po svjedočenju Gjure Habeka iz Jalkovca i Andrije Bosilja je potvrđeno, da je Narančić zapravo preuzeo 10.000 dinara. S druge strane, Gj. Habek pak je od preuzetih 5.000 dinara vratio svega 1.300, a za ostatak je priznao da ga je u nuždi potrošio. Zvonimir Zubanjek i Dragutin Herceg, članovi varaždinskog Ustaškog stana, predali su 40.000 dinara koliko su primili. Zadnji dio novca ovog puka u iznosu od 8.000 dinara dao je Franjo Branda iz Nedelišća koji je 2.000 dinara potrošio u nuždi. Zatim slijedi novac 30. dopunskog puka koji je 21. travnja, u iznosu od 9.000 dinara, predao Mihajlo Rabadžija, sudac kotarskog suda u Varaždinu, kao bivši intendantski poručnik u pukovnji. On je primio ukupno 25.000 dinara.¹⁰⁰ Iz Priremene vojne bolnice predano je 12.275 dinara.¹⁰¹

Krajem svibnja bliski suradnici A. Pavelića, koje je predvodio doglavnik Mile Budak (1889. – 1945.), posjetili su Varaždin u sklopu političke turneje po sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Na Zagrebačkoj cesti kod današnje tvornice Varteks dočekan je 24. svibnja M. Budak zajedno s pratnjom – ministrom šuma i rada Ivicom Frkovićem, oružničkim pukovnikom Stjepanom Tomom, podnačelnikom Zagreba Tomom Biljanom i drugima. Dočekali su ih predstavnici vojske, ustaškog stožera, svećenstva, članovi društva *Hrvatski Junak*, *Hrvatska žena*, članovi vojne glazbe i drugi građani. Budaka je pozdravio V. Medvedović, a nakon toga povorka je krenula prema vijećnici. Drugog dana ujutro gosti su prisustvovali sv. Misi u župnoj crkvi, a nakon toga posjetili su groblje i Rudarsku školu. Nakon obilaska vratili su se na glavni gradski trg gdje su M. Budak i I. Frković održali dulje političke govore. Nakon govora, odsvirana je i otpjevana hrvatska himna.¹⁰²

⁹⁷ Od ukupne svote preuzetog novac iz pukovnijskih blagajni Antunu Gluhaku, španu (upravitelju) kupališnog dobra Lukačevac, isplaćeno je 11.137,50 dinara jer su mu Nijemci oduzeli 2.000 dinara, 70 pari kobasica, 4 komada šunke, 60 litara rakije šljivovice, 120 litara rakije tropice, 70 jaja, 2 kg suhih svinjskih kožica i druge robe, zatim ravnateljstvu kupališta Varaždinskih Toplica isplaćeno je 4.955 dinara radi oduzimanja jednih zaprežnih kola, 1,5 hvati drva, 25 metara sijena i 13 metara slame, zatim ugostitelju E. H. Koblišku isplaćeno je za predanu hranu njemačkoj vojsci 4.570 dinara. Naime, 11. i 12. travnja pojedeno je 160 večera i doručaka, popijeno 68 litara vina i sedam litara rakije tropice, zatim za razne troškove kupališta isplaćeno je 2.000 dinara, akontacija za daljnji trošak njemačke vojske 10.000 dinara te naknadni trošak za dopremu 91 konja iz Varaždinskih Toplica u varaždinsku artiljerijsku vojarnu 2.000 dinara. Isto, br. 6488; 6572; 6587.

⁹⁸ Ova pukovnja je nastala iz 14. artiljerijskog puka (op. a.).

⁹⁹ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 6489.

¹⁰⁰ Isto, br. 6489.

¹⁰¹ DAVŽ, RS GPV za 1941., 9600 – 10400, br. 10079.

¹⁰² "Velika skupština i govor dra Mile Budaka u Varaždinu", *Hrvatsko Jedinstvo*, 29. svibnja 1941., br. 189., str. 1.

Na dan dolaska Budaka u Varaždin pristigle su i četiri satnije ustaša, njih oko 600 na broju, iz Austrije. Te su ustaše od 17. travnja bile smještene kod Beča, u mjestu Bruck a/d Leithe gdje su ih vojno obučavali Nijemci.¹⁰³ Njihov dolazak u Hrvatsku nije bio povezan s posjetom predstavnika ustaške vlasti, već su bili na proputovanju za Zagreb, a kasnije su nastavili put za Bosnu.¹⁰⁴ Do kraja ljeta 1941. Varaždin je 16. srpnja posjetio i doglavnik Slavko Kvaternik (1878. – 1947.). Pred poštanskom zgradom tom je prigodom podignut slavluk s natpisom "Za Dom spremni", okičen hrvatskim, njemačkim i talijanskim zastavama. Kod tvornice Tivar Kvaternika i njegovu pratnju dočekali su S. Uroić i M. Frković, a kod pošte V. Medvedović. Nakon uvodnih govora, odvezli su se na Vinokovčak gdje je priređena vojna smotra. Kvaternik se tada susreo i s Hrvatima iz Međimurja. Nakon rastanka predstavnici grada bili su tako oduševljeni da su poglavniku Anti Paveliću poslali sljedeći brzopjav: "Poglavniče! Župa Zagorje, Grad Varaždin i Međimurje s tobom i tvojim vojskovođom do zadnjeg daha u život i smrt. Za tebe Poglavniče i za dom uvijek spremni! Veliki župan Uroić, stožernik dr. Frković, načelnik dr. Medvedović i Međimurci."¹⁰⁵ Mile Budak i S. Kvaternik Varaždin su zajedno posjetili 3. kolovoza kada su, zajedno s drugim istaknutim članovima ustaškog pokreta, prisustvovali posveti temeljnog kamena "Radničkog naselja Stjepan Radić." U radničkom naselju plan je bio izgraditi 96 kuća, od kojih će 46 izgraditi tvornica Tivar za potrebe svojih radnika, a 50 država za druge radnike.¹⁰⁶ Istoga dana gosti su prisustvovali i svečanom otvorenju obnovljenog dravskog kolnog mosta na kome je tom prigodom postavljen drveni slavluk s dvije hrvatske zastave i natpisom "N. D. H. Međimurje."¹⁰⁷ U Varaždinu se toga dana odvijala i značajna politička promjena - cijela *kotarska* organizacija HSS-a pristupila je ustaškom pokretu.¹⁰⁸ S druge strane se pak aktivirao lokalni antifašistički

¹⁰³ U Varaždinu je 14. srpnja 1941. osnovana Doknadna bojna Hrvatske legije čiji su vojnici poslani na obuku u austrijski Stockerau. Više o toj temi u: Ivan KOŠUTIĆ, *Hrvatsko domobranstvo u Drugom svjetskom ratu*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Školska knjiga, Zagreb, 1992; Nikica BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003; Milan POJIĆ, *Hrvatska pukovnija 369. na istočnom bojištu 1941. – 1943. Ratni dnevnik*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2007; Tomislav ARALICA, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća 3: Oružane snage Nezavisne Države Hrvatske i druge hrvatske postrojbe na osovinskoj strani 1941. – 1945.*, Znanje, Zagreb, 2010. i drugo.

¹⁰⁴ "Četiri satnije hrvatskih Ustaša iz inozemstva vratilo se kroz Varaždin u oslobođenu domovinu", Isto, str. 4.

¹⁰⁵ "Veliki dan Varaždina", *Hrvatsko Jedinstvo*, 17. srpnja 1941., br. 196., str. 3.

¹⁰⁶ "Hrvatski radnik – u svom domu", *Hrvatsko Jedinstvo*, 7. kolovoza 1941., br. 199., str. 2. Više o izgradnji radničkog naselja u Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesni atlas gradova*, str. 184.

¹⁰⁷ "Svečano otvorenje dravskog kolnog mosta", Isto, str. 4.

¹⁰⁸ "Kotarska i gradska organizacija HSS u Varaždinu pristupila Ustaškom pokretu", Isto, str. 1. Građanska četa prisegнула je 29. lipnja u prostoru gombaone A. Paveliću. "Građanska satnija prisegнула Poglavniku", *Hrvatsko Jedinstvo*, 3. lipnja 1941., br. 194., str. 3.

pokret.¹⁰⁹ Sastanak na kojem je donijeta odluka o početku oružanog ustanka u varaždinskom kraju, održan je 28. lipnja u šumi kraj Turčina. Sastanku su prisustvovali: član *Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske* (dalje KPH) Karlo Mrazović - Gašpar, *sekretar Okružnog komiteta KPH Varaždin* Josip Hrnčević, te članovi KPH Franjo Beli, Andrija Frntić i Franjo Žitnjak. Na sastanku je dogovoreno da se odmah krene s dijeljenjem proglašavanja što ga je *Centralni komitet KPH* izdao na dan napada Njemačke na Sovjetski Savez te da se odmah organiziraju diverzije na željeznici i poštansko-telegrafskim uređajima. Iste noći nakon sastanka, po gradu i okolnim selima podijeljen je spomenuti proglas, a već u srpnju su izvršene prve diverzije.¹¹⁰

UMJESTO ZAKLJUČKA

Varaždin je do Travanjskog rata 1941. bio *kotarsko* i *sresko* središte u kome se osjećala gospodarska kriza i nestašica pojedinih namirnica, pa su kao mjera restrikcije uvedene potrošačke kartice. Premda su najavljivani novi projekti, poput izgradnje radničkog naselja i pripadajuće infrastrukture, koji su trebali smanjiti nezaposlenost, *Odbor za zimsku pomoć* i Gradsko poglavarstvo zaprimili su mnogo zahtjeva potrebitih kojima je trebalo udovoljiti. S obzirom na strateški položaj, u Gradu su postojale čak četiri vojarne tako da je Varaždin imao najviše koncentriranih vojnika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Dravski pak su mostovi, kao važna prometna veza, postali prve mete nadolazećeg rata.

Njemačkim napadom na Jugoslaviju 6. travnja 1941., Varaždin je istog dana bombardiran. Srušeno je ili oštećeno više objekata u Gradu, a uništeni su željeznički i kolni most na Dravi. Po proglašenju NDH, nova ustaška uprava preuzela je dotadašnji upravni aparat Banovine Hrvatske, prilagodila ga svojim potrebama i krenula s provođenjem novih zakonskih odredbi. Grad je postao središte Velike župe Zagorje iz kojeg su maknuti svi simboli nekadašnje Jugoslavije. Nakon početnog uspostavljanja reda i mira, pokrenut je proces građanske marginalizacije Židova, a kasnije Srba i Roma. U Varaždinu su u proljeće počela prva ispitivanja, a u ljeto 1941. i prva veća uhićenja i transportiranje u logore. Njemačka pak se vojska korektno odnosila prema djelu lokalnog stanovništva – igrao se nogomet i rukomet, održavale su se zajedničke zabave, a ubrzo je osnovano i Hrvatsko – njemačko društvo. Organizirani otpor ustaškoj vlasti javio se tek nakon njemačkog napada na SSSR. Taj je otpor u vidu antifašističkog pokreta na području Varaždina od srpnja 1941. provodila lokalna organizacija Komunističke partije.

---

¹⁰⁹ DAVŽ, RS GPV za 1941., 6401 – 7200, br. 7154. Tročlano povjerenstvo se sastalo i odnijelo sliku u gradski arhiv tada smješten u Starom gradu gdje se do kraja rata čuvala kao uspomena.

¹¹⁰ "Sastanak u Turčinu", *Varaždinske vijesti*, 23. listopada 1986., str. 6.

SAŽETAK

VARAŽDIN U ZADNJIM MJESECIMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE I PRVIM NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

U ovome članku autor je prikazao društveno – politička zbivanja u gradu Varaždinu od početka 1941. do druge polovice te godine. Opisana zbivanja do sada nisu temeljitije znanstveno obrađena, pa stoga nisu ni povezana u cjelinu. Grad Varaždin je početkom 1941. za Kraljevine Jugoslavije bio *sresko i kotarsko* središte sjeverozapadne Hrvatske. U njemu su prije početka rata bile smještene čak četiri vojarnje Jugoslavenske vojske. Zbog svoje vojnostrateške važnosti, Varaždin je postao važan cilj nadolazećeg rata. Nakon uspostave NDH i uvođenja početnog reda i mira, ustaške su vlasti u ljeto počele s prvim uhićenjima Židova, Srba i Roma te njihovim odvođenjem u logore. Od srpnja 1941. organizirani otpor u vidu antifašističkog pokreta na području Varaždina provodila je lokalna organizacija Komunističke partije.

Ključne riječi: Varaždin; 1941.; Nezavisna Država Hrvatska; Kraljevina Jugoslavija.

SUMMARY

VARAŽDIN IN THE LAST MONTH'S OF KINGDOM OF YUGOSLAVIA AND IN THE FIRST OF INDEPENDANT STATE OF CROATIA

In this article, the author had described the socio - political events in the city of Varaždin from the beginning of 1941. until the second half of the year. The described events haven't been so far scientific researched or linked together in one study. From the beginning of 1941. city of Varaždin was a town district (*kotar*) and county district (*srez*) center in the northwestern Croatia, which housed four barracks of the Yugoslav Army. Because of its strategic importance, Varaždin has become an important goal of the incoming war. After the establishment of the NDH and the initial order, the summer began with the first arrests of Jews, Serbs and Romas, and their removal to concentration camps. Organized resistance in the form of anti-fascist movement in Varaždin, conducted by the local organization of the Communist party, began in July 1941.

Key Words: Varaždin; 1941; Independant State of Croatia; Kingdom of Yugoslavia.

PRILOZI

Prilog 1. Popis stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti u Varaždinu u siječnju 1941. godine¹¹¹

Redni broj	Ime i prezime	Stanuje u	Oženjen ili neoženjen	Članovi obitelji
1	Georgije (Vasiljević) Šćedrov Andre	Gajeva ul. b. 7	oženjen	Marija žena, Vladimir i Oljeg sinovi
2	Stjepan Spanovski	Optujska ul. 79	razveden	nema
3	Petar Šicar	Novi Varoš b. 11	oženjen	3 člana
4	Dmitar Sarapa	Novi Varoš b. 24	oženjen	2 člana
5	Rado Kljaić	Ilijaševićev Trg b. 22	oženjen	7 članova
6	Sima Katalena	Brezje b. 19	oženjen	6 članova
7	Savo Ličina	Ivanovec b. 122	oženjen	1 član
8	Ilija Mamula	Zagrebačka b. 16	oženjen	3 člana
9	Radovan Petrović	Samenišna b. 4	neoženjen	ništa
10	Vojin Radjenović	Vilka Novaka b. 20	oženjen	samo žena
11	Petar Janicanin	Brezje b. 26	oženjen	5 članova
12	Natalija Dr. Kiselevskaja	Magdićeva ul. b. 8	-	-
13	Mihajlo Koltak	Trg B. Jelačića b. 1	-	-
14	Nikola Mirić	Preradovićeua ul. b. 31	oženjen	žena Marta, djeca Milovan, Ljubica, Danira i Marijana
15	Adam Rogulja	Kukuljevićeva ul. b. 26	oženjen	3
16	Marija Rokić	Trenkova b. 30	neudata	
17	Boris Antić	Frankopanska b. 3	oženjen	1
18	Branislava Matošić	Uršulinska ul. b. 12a	oženjena	suprug Stjepan, kći Vera
19	Svetozar Lončar	Gajeva ul. b. 6	oženjen	Marija, Mihajlo, Đorđe
20	Serafina Poljanec	Kukuljevićeva ul. b. 23	oženjena	ništa
21	Desa Mrvoš	Kukuljevićeva ul. b. 17	neudata	-
22	Nenad Sinobad	Radićeva ul. 8	neoženjen	-
23	Aleksandar Pukalevski	Preradovićeua ul. b. 17	oženjen	supruga Antonia

¹¹¹ A SPC VŽ, kutija 1940. – 1941. Popis pod punim nazivom *Spisak Istočno pravosl. stanovnika na području grada Varaždina* sastavljen je 17. siječnja 1941. godine. Tablica sadrži i peti stupac pod nazivom *Opaske*, koji ovdje nije prepisan jer je samo u slučaju obitelji Šćedrov navedeno: *žena je rkt. vjere*. Ostali stupci su prazni. Nazivi u zagradama označavaju mjesto u tablici gdje izvorno nije upisan nikakav tekst, već samo oznaka ponavljanja. Upisivač je kod rednog broja 65 učinio pogrešku u numeraciji koja je nastavljena do kraja popisa.

Redni broj	Ime i prezime	Stanuje u	Oženjen ili neoženjen	Članovi obitelji
24	Dr. Milan Vnedić	Kukuljevićeva ul. b. 10	oženjen	ništa
25	Petar Srijemski	Spinčićeva ul. b. 8	oženjen	Nina i Ljudmila i Ljubica
26	Stevo Akbaba	Milčetićeva ul. 11	oženjen	2 člana
27	Petar Ugrenović	Preradovićeva ul. 18	oženjen	2 člana
28	Antun Kadržovek	Trg Bana Jelačića 22	oženjen	2 člana
29	Todor Knežević	Ebnerova ul. 12	oženjen	2 člana
30	Ilija Drašković	Trenkova u. 23	oženjen	2 člana
31	Dragutin Karan	R. Basaričekova ul. 6	oženjen	4 člana
32	Vasilj Koronov	Međimurska ul. 31	oženjen	2 člana
33	Agneza Hockus	B. (?) ul. 7	oženjen	2 člana
34	Darinka Milković	Pertovićev Trg 17	oženjena	1 član
35	Luka Novak	Kukulj. ul. 6	oženjen	3 člana
36	Konstantin Pilkin	Trenkova 76	oženjen	2 člana
37	Bude Prica	Radićeva	neoženjen	1 član
38	Stevo Prica	Radićeva	oženjen	2 člana
39	Anastazija Putar	Strosmajerov Trg 2	neudata	3 člana
40	Vasilj Remar	Kapucinska ul. 29	oženjen	-
41	Jovo Lovrić	Optujska ul. 14	(oženjen)	3 člana
42	Vina Kasinov	Vidovski Trg 9	neudata	1 član
~~43~~	Vasilj Koronov Jela Kvarda			
43	Ilija Sinščak	Zagrebačka 29	oženjen	3 člana
44	Petar Lipinski	Spinčićeva ul. b. 8	oženjen	4 člana
45	Spasoje Kuzjanović	Zagrebačka ul. 29	oženjen	1 član
46	Milan Marković	Zagrebačka ul. 36	oženjen	1 član
47	Petar Marković	Zagrebačka ul. 21	neoženjen	1 član
48	Srbislav Marković	Trg Slobode	neoženjen	1 član
49	Jovan Mihajlović	Bogovićeva ul. 8	oženjen	1 član
50	Petar Milovanović	Novi Varoš 26a	oženjen	5 članova
51	Slobodan Naić	Novi Varoš 29	neoženjen	1 član
52	Josip Kuhar	Zavrtnica	oženjen	1 član
53	Milka Netig	Kukuljevićeva ul. 39	udana	1 član
54	Teodor Pavluh	Zagrebačka ul. 29	oženjen	1 član
55	Jovan Popović	Talijanska ul. 2	udovac	1 član
56	(?) Popović	Talijanska ul. 4	neož.	1 član
57	Nikola Popović	Međimurska ul. 27	oženjen	4 člana
58	Smilja Popović	Trg Tomislava b. 4	neudata	1 član

Redni broj	Ime i prezime	Stanuje u	Oženjen ili neoženjen	Članovi obitelji
59	Jura Popović	Patačićeva ul. 3	udata	1 član
60	Berislav Branko Popović	Milčetićeua ul. 3	neoženjen	1 član
61	Ladislav Popović	Koprivnička ul. 11	oženjen	1 član
62	Stovjani Popović	Talinanska ul. 2	oženjen	1 član
63	Stoičko Popović	Zrinska ul. 4	neoženjen	1 član
64	Ranko Radović	Radićeva	oženjen	3 člana
(65) 67	Sofija Rahmaninov	Zrinska ul. 19	(udana)	2 člana
(66) 68	Miladin Račković	Koprivnička ul. 21	neoženjen	1 član
(67) 69	Georg Sovenka	R. Basaričekova ul. 49	oženjen	1 član
(68) 70	Hari Seglin	Trenkova ul. 2	oženjen	1 član
(69) 71	Milovan Simić	Zagrebačka ul. 73	oženjen	1 član
(70) 72	Adam Rogulja	Kukuljevićeva ul.	oženjen	1 član
(71) 73	Rajka Stanišić	Kurelčeva ul. 1	(udana)	1 član
(72) 74	Milan Suša	Kurelčeva ul. 6	(oženjen)	4 člana
(73) 75	Branka Bobić	Kumičićeva ul. 17	(udana)	1 član
(74) 76	Dora Valf	Jagićeva ul. 12	(udana)	1 član
(75) 77	Nikola Vanić	Strosmajerov Trg 3	(oženjen)	1 član
(76) 78	Jela Vladić	Murvinjak 12	neudata	1 član
(77) 79	Stevo Pelkov Gonev	Graberje 7	(oženjen)	1 član
(78) 80	Vasilj Jorelonov Gonev	(Graberje 7)	(oženjen)	1 član
(79) 81	Janko Petov Dočev	Vil. Novaka	(neoženjen)	1 član
(80) 82	Petar Dimitrijević Filipov	Graberje 7	(neoženjen)	(1 član)
(81) 83	Stefan Ighikov	Vil. Novaka	(neoženjen)	(1 član)
(82) 84	Dimitrije Kalčev Ganev	Cintorska 6	(neoženjen)	(1 član)
(83) 85	Vasilj Krastep Vedev	Vil. Novaka	(neoženjen)	1 član
(84) 86	Dimitrije Veličkov	Graberje 7	(neoženjen)	(1 član)
(85) 87	Matija Naidenov	Bauerova ul. 28	(neoženjen)	(1 član)
(86) 88	Nenča Nenčev	Cintorska 6	(neudana)	(1 član)
(87) 89	Pevun Pištukov	Kod svilane	(neoženjen)	(1 član)
(88) 90	Hrista Staniev Ganev	Graberje 7	(neudana)	(1 član)
(89) 91	Hristo Staikov	(Graberje) 7	(neoženjen)	(1 član)
(90) 92	Vasilj Valkov Ivanov	(Graberje) 7	(neoženjen)	(1 član)
(91) 93	Mileva Đorđević	Vrazova ul. 11	udata	1 član
(92) 94	Jovo Đorđević	Zimska 21	(oženjen)	1 član
(93) 95	Kosta Ilebašić	Novi Varoš 37	neoženjen	2 člana
(94) 96	Staša Grčević	Spinčićeva 24	neudata	1 član
(95) 97	Miodrag Vasiljević	B. Svekovića ul. 6	neoženjen	1 član

Prilog 2. Promjena naziva varaždinskih ulica¹¹²

Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija (do 1918.)	Kraljevina Jugoslavija (1931.)	Nezavisna Država Hrvatska (1943.)	Socijalistička Republika Hrvatska (1987.)	Republika Hrvatska (2012.)
Banski terg	Trg bana J. Jelačića	Jelačićev trg	Trg Republike	Trg bana J. Jelačića
Biškupečka ulica	Biškupečka ulica	Bauerova	Prvomajska	Biškupečka ulica
Dravska ulica	Kukuljevićeva ulica	Ivana Kukuljevića Sakcinskog	Ivana Kukuljevića Sakcinskog	Ivana Kukuljevića Sakcinskog
Dučanska	Ivana Gundulića	Ivana Gundulića	Ivana Gundulića	Ivana Gundulića
Duga ulica	Zagrebačka cesta	Zagrebačka cesta	Maršala Tita	Zagrebačka
Fraterski terg	Petrovićev trg	Petrovićev trg	Trg Božidara Adžije	Franjevački trg
Godszpodsza vucicza	Gajeva ulica	Gajeva ulica	Gajeva ulica	Gajeva ulica
Gradska ulica	Bakačeva ulica	Bakačeva ulica	Florijana Bobića	Bakačeva ulica
Istočko grabište	Preradovićeua ulica	Preradovićeua ulica	Petra Preradovića	Petra Preradovića
Južno grabište	Jagićeva ulica	Jagićeva ulica	Augusta Cesarca	Augusta Cesarca
Kapucinski terg	Strossmayerov trg	Trg 10. travnja 1941.	Lenjinov trg	Kapucinski trg
Kazalištna ulica	Franjevačka ulica	Franjevačka ulica	Silvija S. Kranjčevića	Silvija Strahimira Kranjčevića
Ludbreška ulica	Ludbreška ulica	Budakova ulica	Ulica JNA	Kralja Petra Krešimira IV.
Milička ulica	P. Radića i Đ. Basarićeka	Radić - Basarićekova ulica	Braće Radić	Braće Radić

¹¹² Pregled promjena naziva varaždinskih ulica rađen je prema zemljopisnim kartama, arhivskom gradivu, suvremenom tisku dostupnom u digitalnom obliku na <http://library.foi.hr/nv/> te objavljenoj literaturi: Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Grad Varaždin, Varaždin, 1993.; Ivy LENTIĆ-KUGLI, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2001.; Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesni atlas gradova*, Zagreb, 2009.

Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija (do 1918.)	Kraljevina Jugoslavija (1931.)	Nezavisna Država Hrvatska (1943.)	Socijalistička Republika Hrvatska (1987.)	Republika Hrvatska (2012.)
Mesnička ulica	Šenoina	Šenoina	Augusta Šenoec	Augusta Šenoec
Nova ulica	Kačićeva ulica	Kačićeva ulica	Andrije Kačića Miošića	Andrije Kačića Miošića
Opatička ulica	Draškovićeva ulica	Poštanska	Janka Draškovića	Janka Draškovića
Opatička vulica	Uršulinska ulica	Uršulinska	27. srpnja	Uršulinska ulica
Padovčev trg	Padovčev trg	Padovčev trg (?)	Trg žrtava fašističkog terora	Trg Miljenka Stančića
Padovčeva ulica	Padovčeva ulica	Padovčeva ulica	Kovačka ulica	Ivana Padovca
Pavlinski terg	Ulica dr. Pere Magdića	Magdićeva ulica	Ive Lole Ribara	Pavlinška
Sjemenišna	Sjemenišna	Sjemenišna ulica	Lončarićeva	Jurja Habelića
Solarska ulica	Zrinjska ulica	Zrinjska	Vladimira Nazora	Vladimira Nazora
Streljačka ulica	Streljačka ulica	Streljačka ulica	Vatroslava Lisinskog	Vatroslava Lisinskog
Sv. Vid terg		Vidovski trg	Ilčićev trg	Vidovski trg
Šetališna ulica	Frankopanska	Frankopanska	Maksima Gorkog	Alojzija Stepinca
Šetalištna ulica	Anina ulica	Anina ulica	Milice Pavlić Kate	Anina ulica
Trg Franje Josipa I. (od 1895.), Trg kralja Tomislava (od 1911.), od 1912. ponovno Trg Franje Josipa I.	Trg kralja Tomislava	Trg kralja Tomislava	Trg narodnih heroja	Trg kralja Tomislava
Uzka ulica	Uska ulica	Uska ulica	Uska ulica	Uska ulica
Zapadno grabište	Vrazova ulica	Vrazova ulica	Stanka Vraza	Stanka Vraza
Zelena ulica	Patačićeva	Patačićeva	Ivana Cankara	Ivana Cankara
Župni terg	Trg slobode		Trg slobode	Trg slobode

Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija (do 1918.)	Kraljevina Jugoslavija (1931.)	Nezavisna Država Hrvatska (1943.)	Socijalistička Republika Hrvatska (1987.)	Republika Hrvatska (2012.)
	Blažekova ulica	Blažekova ulica	Tome Blažeka	Tome Blažeka
	Radićeva ulica	Radićeva ulica	Moše Pijade	Kolodvorska
	Kapucinska ulica	Kapucinska ulica	Zvonimira i Vladimira Milkovića	Vladimira Milkovića
	Školska ulica	Školska ulica(?)	Školska ulica	Školska ulica
	Spinčićeva ulica	Spinčićeva ulica	Ognjena Price	Ognjena Price
	Optujska ulica	Optujska ulica	Optujska ulica	Optujska ulica
	Florijanska ulica	Florijanska ulica	Branka Vodnika	Branka Vodnika

Slika 1. Mimohod vojske Kraljevine Jugoslavije varaždinskim ulicama¹¹³

¹¹³ Privatna kolekcija Predrag Grims.

Slika 2. Kasarna Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja i Kasarna Komanda mjesta¹¹⁴

Slika 3. Kasarna Vojvode Mišića i Varaždinske privremene vojne bolnice¹¹⁵

¹¹⁴ Uvećani dio karte. DAVŽ, Zbirka karata i zemljovida, 545, 071, GVŽ (89 x 65 cm).

¹¹⁵ Isto.

Slika 4. Kasarna Kralja Petra I. te Vojna pekarna i slagalište¹¹⁶

Slika 5. Srušeni željeznički most preko Drave¹¹⁷

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Gradski muzej Varaždin, 43603

Slika 6. Srušeni kolni most preko Drave¹¹⁸

Slika 7. Pontonski most na Dravi¹¹⁹

---

¹¹⁸ Isto, 43605

¹¹⁹ Gradski muzej Varaždin, Povijesni odjel, 2982

Slika 8. Ronilac pri obnovi mosta na Dravi¹²⁰

Slika 9. Varaždinci na glavnom gradskom trgu 11. travnja 1941. godine¹²¹

---

¹²⁰ Isto, 2981

¹²¹ Isto, 1074

Slika 10. Mimohod današnjom Cesarčevom ulicom¹²²

Slika 11. Mimohod današnjom Cesarčevom ulicom¹²³

¹²² Fotografija je preuzeta kao tzv. *screenshot* iz *Hrvatskog slikopisnog tjednika*. Ovaj filmski isječak je snimljen tijekom 1941. jer se na fotografiji vide tornjevi varaždinske sinagoge koji su naknadno srušeni.

¹²³ Isto.

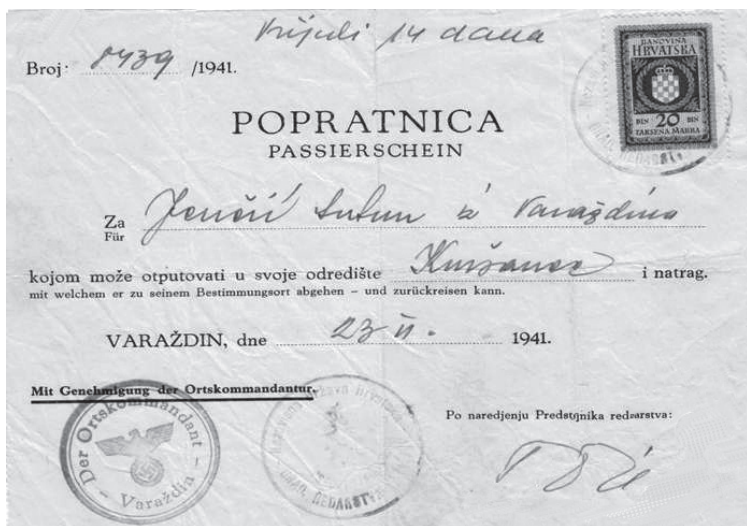
Slika 12. Fotografija snimljena ispred gradske vijećnice¹²⁴

Slika 13. Fotografija snimljena ispred gradske vijećnice¹²⁵

¹²⁴ Privatna kolekcija Alen Hajcman. Vrijeme snimanja nepoznato.

¹²⁵ Isto.

Slika 14. Popratnica izdana 23. lipnja 1941. godine¹²⁶

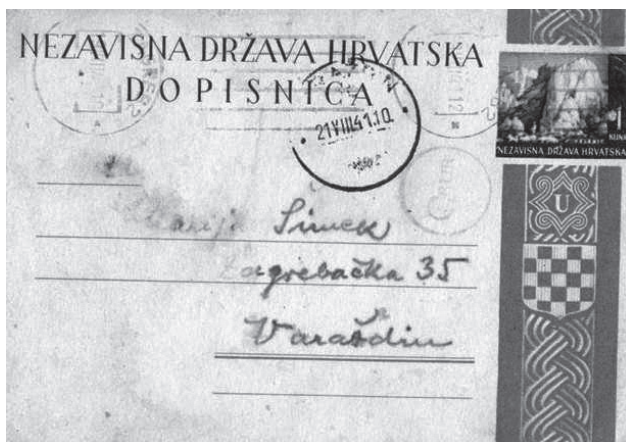

Slika 15. Karata Varaždina s prikazom lokacije radničkog naselja¹²⁷

¹²⁶ Popratnica (dozvola za put) od Varaždina do Kuršanca od 23. lipnja 1941. godine. Privatna kolekcija Vladimir Nöthig.

¹²⁷ Uvećani dio karte. DAVŽ, Zbirka planova i zemljovida, 545, 388, GVŽ (33 x 41,5 cm).

Slika 16. Dopisnica od 21. kolovoza 1941. za Varaždin s prvim lokalnim cenzorskim žigom CRUR¹²⁸

Slika 17. Javi skup na glavnom varaždinskom trgu u ljeto 1941. godine¹²⁹

¹²⁸ Privatna kolekcija Vladimir Nöthig.

¹²⁹ Hrvatski povijesni muzej, Zbirka fotografija, filmova i negativa, inv. br. N-9928_13

Slika 18. Dr. Vilko Rieger, predstojnik promidžbe NDH, govori s balkona gradske vijećnice¹³⁰

¹³⁰ Isto, inv. br. N-9928_15. Vilko Rieger (1911. – 1988.).

Slika 19. Član *Ustaške mladeži* na glavnom gradskom trgu u ljeto 1941. godine¹³¹

¹³¹ Isto, inv. br. N-9928_20

Slika 20. Članice *Ustaške mladeži* na glavnom gradskom trgu u ljeto 1941. godine¹³²

---

¹³² Isto, inv. br. N-9928_27

Broj: 5658/1941.

OBAVIJEST

Na temelju Naredbe Ministarstva unutarnjih poslova o promjeni židovskih prezimena i označivanja Židova i židovskih tvrtka od 4. lipnja t. g. br. 336 Z. p. 1941 g. (Narodne Novine br. 43 od 4 lipnja o. g.) pozivaju se svi Židovi po rasi stariji od 14 godina da imaju nositi, kada su izvan vlastitog stana židovsku oznaku u obliku okrugle limene pločice, promjera 5 cm. Ploča mora biti žuto obojena i na njoj u sredini crnom bojom označeno veliko slovo **Ž** dužine 3, a širine 2 cm. **Ovaj se znak ima nositi vidljivo na lijevoj strani prsiju.**

Upozoruju se Židovi po rasi vlasnici tvrtka, trgovina i inih poduzeća na propise citirane Uredbe o označivanju nadpisnih ploča iznad radnja i oznaka u izlozima.

Prekršitelji navedene uredbe biti će u smislu gornje Naredbe kažnjeni globom **od 100 do 100.000 dinara** ili zatvorom od **10 dana do 6 mjeseci.**

Predstojništvo gradskog redarstva
U Varaždinu, dne 17. lipnja 1941.

Predstojnik grad. redarstva:
Sedlar, v. r.

1941. 11/10

Slika 21. Odredba o nošenju židovskih oznaka¹³³

¹³³ Privatna kolekcija.

